

Érzéki szirmok csodája

Hogy mennyire nem „l art pour l art” művésziesskedő a fenti címadás, azt a következőkben olvasható etimológiai, művelődéstörténeti és botanikai ismeretek fogják bizonyítani, egyik ledekora-tívabb hazai lágyszárú növény nemzetségünkre, a különös hangzatú kosborokra vetve kutató pillantásunk. Hiszen május hónap virágzásuk egyik legintenzívebb időszaka, amikor számos erdei élőhelyükön találkozhatunk velük.

A könnyen hibridizálódó magyarországi talajlakó kosborok, vagy tudományos elnevezésüket használva orchis fajok (a köznyelvben inkább az orchidea elnevezés él), a többségében kifejezetten feltűnő megjelenésük miatt is megérdemelnek egy kis külön figyelmet.

A magyar név első pillantásra rejtélyesnek és nehezen értelmezhetőnek tűnik. A kissé keleties hangzású néveredet mögött valójában alaktani és növényélettani tulajdonságokat és az ókori, középkori kultúrák vágykeltő afrodiziákumokba vetett hitét kell keresnünk.

Az orchis szó görög eredetű, és meglepő módon herét jelent. Kissé értetlenül állhatunk egy-egy kosbor fajunk felett,

hogy miképpen is származhatott át ez a név ezekre a növényfajokra.

A megoldást a talajban kell keresnünk. Az ikergumós kosborok tápanyagraktározó szervei, kettős gumói első pillantásra valóban emberi nemi szervekre emlékeztetnek. Így vélték ezt az ókorban és a középkorban gyógyítással is foglalkozó asztrológusok, alkimisták.

A növények esetében sokszor az alakjuk határozta meg a kor embere számára a felhasználhatóságukat, így a kosborok gumóira vetve egy pillantást egyértelmű volt a kissé okkultista felfogásuk számára, hogy ezeket a fajokat csakis a férfivágy fokozására, a termékenység növelésére teremtette meg a Teremtő.

A kosborok gumói valójában életmenet stratégiai célokat szolgálnak. A föld feletti szár alatt található az ún. anyagumó, amelyik petyhüdt, fonnyadt és ráncos, hiszen az ebben raktározott tápanyagok a szár növekedése és a virágzása során már felhasználódtak. A közvetlenül mellette lévő, szárat még nem növesztő, tápanyagokban dús ún. leánygumó már a következő évi növekedést szolgálja, éppen ezért, kemény, duzzadt és sima.

Na de, hogy lett az orchisból kosbor? Kissé homályosnak tűnik az értelmezés, de a kora újkorban összemosódhatott az állati eredetű és igen közkedvelt szerelmi vágyfokozónak tartott porrá tört koshere alkalmazásával.

Beke Ödön 1935-ben a Magyar Nyelvőrben megjelent régi növényneveket taglaló tanulmánya szerint erre utal egy 1585-ben lejegyzett növényfaj elnevezés is, a kosmony (mony = here) nőszőfű. Ő azonban a bor utótagban nem a kosherét tartó borítót (herezacskó), hanem a borítal megjelenését tartja valószínűnek. A kosbor gumók alkalmazásának egyik legismertebb felhasználása a borban való áztatás volt, a célja pedig sok esetben a kosok (ld. himállatok) párázása, szaporodásra ingerlése. A vitézfű, nőszőfű, ebmony, agármony vagy a gyimesi végeken használt bergő burján mindmind ennek a nemzetségnek a régies, de beszédes nevei.

A mai szintetikus csodaszerek korában a kosborok gumói szerencsére már nincsenek (legalábbis hazánkban és Európában) ilyen irányú veszélynek kitéve, de sajnos számos más antropogén eredetű káros hatás jelentkezik az élőhelyeiken. Pedig a látványuk, szépségük, változatosságuk, időnkénti tömeges megjelenésük csodája a szó jó értelmébe véve igazi szellemi „vérforraló”.

Kép és szöveg: Nagy László

